

NOTA DE GEOGRAFÍA HISTÒRICA, per JOAQUIM MIRET Y SANS.

EN el *Bulletin de la Commission archéologique de Narbonne* (volum IX) ha publicat M. Régné, alumne de la Escola de Cartes, de Paris, un interessant treball sobre la informació oberta en l'any 1300, per senyalar la frontera entre el Rosselló y el Regne de França, en la part del vescomtat narbonés. La importancia de la dita informació per la geografia històrica, ja la havien indicada lleugerament M. Molinier en la nova edició del *Histoire générale de Languedoc* y M. Lecoy de la Marche en sa coneguda obra *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque*. Mes, M. Régné n'ha fet un estudi complet y ha reproduït les més notables deposicions dels informants, plenes de detalls de verdader interès.

Es ben sabut que en molts documents del rey en Jaume I lo Conqueridor, al marcar les fronteres dels seus regnes se deya «in Catalonia universa a Salsis usque Dertusam» y «in Regnum Aragonis a Cinca usque ad Ferizam». Donchs, la informació de l'any 1300 es la afirmació y regoneixement popular de les manifestacions reials y cancelleresques en lo referent al limit extrem nord-est de Catalunya.

En algunes deposicions se digué que 'l rey en Jaume I havia procurat sempre respectar els drets dels senyors de Leucata y de la Iglesia de Narbona en l'estany de Salses, no tancant may el grau sens previ assentiment d'aquells senyors; y que les violencies y questions començaren ab el nou regnat, ab el fill del Conqueridor, en Jaume de Mallorca.

En comprobació d'això, se recorda que, en 1258, en Ramon de Pompejà, veguer del Rosselló pel rey d'Aragó, celebrà una conferencia ab Bernat y Gausbert de Durban, senyors de Leucata, demanantlosi permissió per tancar el grau de Salses, sens perjudici dels drets d'aquells senyors, els qui concediren de bon grat la llicència (1).

En Jaume de Mallorca fou tot diferent del seu pare. Per una butlla del Papa Nicolau IV, tenim noticia de que, en 1290, dit monarca ja havia sigut excomunicat pel Capítol de la catedral narbonesa, per raó de divers atentats contra els drets d'aquella Iglesia, comesos durant la vacant de la seu arquebisbal. Més d'una vegada feu tancar el grau de Salses, dit també

(1) El grau o boca de comunicació de l'estany ab la mar s'acostumava tancar ab fustes per los voltants de la festa de Sant Miquel, per fer una gran agafada de peix.

grau de Sant Llorens, ab forts barratges de fusta, o l'altre grau petit, nomenat el *grazel*, ab molts obstacles, sense consentiment dels senyors de Leucata. Aquests demanaven protecció al rey de França y el veguer del Termenés anava a destruir les tanques y barreres. En altres ocasions impedía la percepció del delme del peix al prelat y Capítol de Narbona y la de la leuda de certes mercaderies als senyors de Leucata en el grau esmentat, motivant intervencions del sobirà francès. Emperò, en 1298, cansat aquest de tantes reclamacions, manà al Senescal de Carcassona que fes lo necessari per posar terme a semblants abusions. El Senescal pensant be que lo primer que necessitava era coneixement exacte de la linia de frontera, per fixar el punt on acabava la jurisdicció y senyoriu del Rey de Mallorca, disposà la pràctica d'una ampla y seriosa informació.

Alguns anys enrera se n'havía practicat una molt sumaria ab aquell mateix objecte; mes, els comissaris del rey Jaume de Mallorca enganyaren els del monarca francès, confonent intencionadament el lloch de Paradís ab el de Lausa y el de Corbeiroles (o sia *petites Corberes*) ab el Puig, els que, estant situats més al nort, donaven una major extensió de territori y d'estany al Rosselló. Aquella informació inexacta no pogué esser utilitzada pel Senescal y fou necessari practicar la segona, en l'any 1300.

De les deposicions rebudes en la darrera resulta demostrat que la frontera de Catalunya y França era per la part de terra en la Font de Salses, manantial d'aigua salada, un poch més enllà de la vila de Salses y prop del punt per aon avuy passa la via ferria, y per la part de l'estany en el bell mig del grau de Sant Llorens; de manera que 'l limit de França era en aquella encontrada el mateix del terme del castell y vila de Fitou. S'ha discutit si el limit del vescomtat de Narbona era exactament el del regne francès y el del castell de Fitou y alguns sostenen que 'l vescomtat no passava de Corbeiroles, el qual territori està situat entre Malpas y la Font de Salses. M. Régné diu sobre això: «Crech que les diverses opinions relatives al limit meridional del vescomtat, per la part de Salses, s'espliquen per la dificultat que la gent del 1300 tenia en marcar la ratlla de separació de les aygues. Les fonts de la riera de Salses y les de la de Fitou estaven molt prop una de l'altra; allí podia, donchs, esser ben marcat un limit; emperò, després anaven allunyantse cada vegada més, dirigintse la de Salses cap al Sudest y la de Fitou envers el nordest, no manifestantse clarament la ratlla divisoria de les aygues. Això feya que cada part procurés per ella y mentre 'ls rosselonesos situaven la linia més cap al Nort, els narbonesos la posaven més al Sud.»

En la declaració den Guillem Calvera, batlle de Fitou, se donen noves interessants per senyalar la frontera per la part de terra, car diu que per ponent passava per Pech comtal, Rocamijana, Pech Esquiller, Cap pla de

Ramiols, Roca del pech de la Balça, Ortoix, Cap del camp del Sene y la Roca del Magalneu de Salvi (1).

Els declarants provaren la extrema frontera en la Font de Salses y en el grau de Sant Llorens (situat al sudest de l'estany, prop de la boca del riu Agly) no sols per certes fites o mollons existents llavors, sinó també pel lloch on s'havien celebrat en temps de guerra els cambis de presoners, se havien sempre rebut, fins que 'l rey de Mallorca ho impedí, els drets de la leuda del senyor de Leucata, havien començat els guiatges que 'ls reys y senyors de França concedien als viatgers qui sortien de Catalunya, on els guardians encarregats d'impedir l'exportació de llanes, monedes y altres mercaderfes, prohibides pel sobirà francès, deixaven de perseguir als contrabandistes. En corroboració d'aquestes indicacions, citarem alguns fets concrets.

En 1270, una barca catalana carregada de figues fou tirada per vent contrari al grau de Salses; el patró salvà 'l fruit y per cavallerfes el feya portar a Narbona, quan se li presentà 'l batlle del senyor de Leucata y li confiscà les figues per no haver, abans de tot, satisfet la leuda.

Durant la guerra del 1285, se feu un cambi de presoners catalans ab altres francesos entregats pel Senescal de Carcassona, en la mateixa font de Salses.

El florentí Farina Juncta, comissari del rey de França per la vigilancia d'aquella frontera, contra la exportació de coses prohibides, declarà esser per tota la comarca fama pública «quod regnum Francie et vicecomitatus et diocesis Narbone et territorium castrorum de Laucata et de Fitorio, versus partes Rossilionis, protendentur usque ad fontem de Salsis et usque ad medium gradum, communiter vocatur de Salsis, tam per mare quam per terram, quam per stagnum.» Y afegí que feya uns catorze anys que estava en dit territori «deputatus a domino rege ad custodiendum portus et limites regni Francie, ne lane et alie res vetite extraherentur de regno Francie... a dicto tempore citra et per totum dictum tempus custodivisse dicta loca usque ad predictum fontem et usque ad medium dicti gradus de Salsis, ne ex inde alique res vetite extraherentur.» Y entre 'ls casos que cita es curiós el dels mercaders de Nimes, parçoners de la Societat mercantívol de Clarendies de Pistoia, en l'any 1294 : «Item dixit quod sex anni sunt vel circa quod, dum ipse, qui loquitur, esset apud Laucatum, denunciatum fuit sibi quod quidam mercatores de Nemauso de societate Clarendium de Pistorio portarent IIII^{or} saumerios oneratos de moneta vetita extra regnum Francie; ipse, qui

(1) «Item dixit quod regnum Francie et vicecomitatus Narbone, qui a domino rege immediate tenentur, confrontantur cum terra regis Maioricarum ut sequitur : primo de fonte de Salsis usque ad Podium Comitale et de dicto Podio recte usque ad Rocam miganam et de dicta Roca usque ad Podium Esquilier et de dicto Podio usque ad Caput planum de Ramiols et de Capite plano usque ad Rocam Podii de Labalca versus Ortones et de dicta Roca usque ad Caput Campi del Senhe et de dicto Campo usque ad Rocam del Magalneu de Salvi et inde cum alia terra dicti vicecomitis...»

loquitur, sequutus fuit eos usque ad dictum fontem de Salsis et ibidem dicta animalia exonerari fecit et inspexit si pecunia vetita erat ibi et quia non invenit pecuniam vetitam, dimisit eos abire.»

El mateix any, uns mercaders narbonesos volien treure furtívolment llanes cap a Catalunya y havent sigut advertits els oficials del senyor de Fitou, se posaren d'aguayt en l'hospital de dit lloch, en el camí públich de Narbona a Perpinyà; quan aquells passaren, de nit, foren perseguits fins a la Font de Salses, on mataren un dels narbonesos y confiscaren les mercaderies. Els altres companys se clamaren de la persecució y presa, mes el jutge d'Oveillà sentencià que havent ocorregut tot dins, encare, del territori dels senyors de Fitou, o sia dins de França, devía aprovar la conducta dels citats oficials.

Respecte de l'existència d'antichs mollons en l'estany de Salses, declarà en Pons Pagés, vehí de Leucata, que havia vist una gran pedra en mig del grau les vegades que 's retirava l'aigua: «Dixit tamen quod in fundo gradus de Salsis et in medio ipsius gradus est quidam lapis magnus qui publice et communiter vocatur et vocari consuevit Lausa et sentiri et videri publice consuevit, quandocumque dictus gradus purgatur per aquas seu aque maris fluctuationes. Item dixit quod in comitatu Rossilionis, inter castrum de Salsis et de Garriciis ⁽¹⁾, a rippa stagni, iuxta barrerium est quidam lapis maximus et concavus, qui vocari Lausa de Joli communiter et publice consuevit. Que quidem lausa dividit seu dividere dicitur dicta castra seu terminalia eorumdem. Item dixit se vidisse pluries aliquo tempore citra quod tempore domini Jacobi condam regis Aragonum gentes ipsius regis, obtenta licencia a dominis de Laucata et aliquociens una cum ipsis dominis de Laucata claudebant seu claudi faciebant dictum gradum. Postquam vero iste dominus rex Maioricarum qui nunc est cepit regnare, ipse fecit aliquociens solus claudi dictum gradum, et faciebat ibidem fieri ramatas ad claudendum dictum gradum, quas domini de Laucata, ipso teste presente et vidente, pluries dextruxerunt et tociens quotienscumque fiebant per gentes dicti domini Regis Maioricarum sine licentia dictorum dominorum de Laucata.»

No es solament en la declaració d'en Pons Pagés, sino també en les d'en Guillem Andreu, preceptor de l'hospital de pobres de Sigean, d'en Bernat Fabra, de Fitou, d'en Bernat de Durban, cavaller, y d'altres on se mostra de manera molt expressiva el bon recort y l'alt prestigi que havia obtengut en aquella terra com en totes bandes el rey Conqueridor, fent contrast ab el menyspreu y l'aversion que merexia son fill, l'imprudent y agrech Jaume de Mallorca.

El límit d'abdós regnes en Salses, se veu comprovat encare pels guiatges

(1) Es el lloch y castell de Garrius, a dos kilometres a mitjorn de Salses.

o cartes de seguretat als viatgers. Quan, en 1280, el Marqués Guillem de Montferrat y la seva segona muller na Beatriu de Castella, anaren d'Italia a Espanya ⁽¹⁾, al entrar en Llenguadoc obtingueren guiatge reyal. El sobirà francès manà per cartes al veguer de Béziers de conduir y curar de la manutenció del Marqués de Montferrat y del seu sèquit mentre estigués en territori de França. Passaren per Montpeller, Béziers, Narbona, Sigean y Salses. Al arribar a la Font de Salses, Felip de Mons, senescal de Carcassona, va pendre comiat del Marqués de Montferrat dientli : «Senyor, vos havem conduït sots guiatge del rey Felip, fins a aquesta font que es el límit del regne de França y de la nostra senescalia y ja no podem guiarvos més enllà.» Aixís declarà haverho sentit en Julià Raull, de Fitou.

En 1285, en temps de la guerra ab França, Pere II trameté com embaixadors al rey Felip, el bisbe de Valencia y Pere Costa, els quals demanaren guiatge y en aquest concepte anà 'l Senescal de Carcassona a rebre'ls a Malpas, llogaret a Mitjorn de Fitou, prop la font de Salses, conduintlos per tot el terme de la senescalia.

Una derrera justificació de la linia de frontera en la font de Salses està en el fet repetit de plegar els nostres reys son penó quan al anar desde Rosselló a Montpeller arrivaven a dita font. En la ja citada deposició d'en Pons Pagés, està explicat en termes categòrichs : «Item dixit se vidisse bis vel ter XL anni sunt elapsi vel circa et ab inde citra quod, quando predictus dominus Jacobus, rex Aragonum ibat de Catalonia versus Montempessulanum, ipse portabat vexillum suum displicatum et apertum usque ad fontem de Salsis et ibidem dictum vexillum suum faciebat plicari in fonte et reponi, in signum quod ibidem exhibat regnum suum et intrabat regnum regis Francie et simile faciebat, ipso teste vidente, quando revertebatur de Montepessulano et ibat in Cataloniam, usque enim ad dictum fontem per terram regis Francie sine vexillo aliquo veniebat et in ipso fonte vexillum suum erigi faciebat.»

De la mateixa manera ho declararen en Farina Juncta y en Bernat de Durban ⁽²⁾. Y el fill del rey Conqueridor, Don Sancho, arquebisbe de Toledo, quan anà a França feu portar la creu alta devant d'ell fins a la font de

(1) Al passar per la Saboya foren detinguts pel comte Tomas, germà d'Isabel, primera esposa del Marqués Guillem, reclamant a aquest la restitució de sis mil lliures. Feren conveni a la primeria del juliol de 1280, mes no fou el Marqués posat en llibertat fins al 13 d'agost, al ratificar el pacte, en presencia del bisbe de Belley. En l'acta de ratificació s'hi llegeix : «Guillem, marqués, enterament deslliurat de la captivitat que ha sofert al dirigirse cap a Espanya», *eo incedente versus Ispaneam*. La muller morí a Castella y el Marqués s'en tornà a Montferrat.

(2) Arnau Porcel, de Leucata, declarà que feya uns trenta anys «quod duo filii domini Jacobi, condam regis Aragonum et domine Terese venientes de Catalonia et euntes versus Montempessulanum, venerunt et jacuerunt apud Salsas et ipse testis, de mandato bajuli de Salsis... guidavit et associavit ipsos usque ad fontem de Salsis et ex inde retrocessit, quia usque ibi protendebatur et protenditur territorium dicti castri de Salsis et non ultra...»

Salses y allí manà baixarla. M. Régné cita una butlla del Papa Climent IV, concedida a l'arquebisbe y capítol de Narbona (el 20 de Desembre de 1266) que prohibía a l'arquebisbe de Toledo fer portar la creu devant d'ell en la provincia narbonesa.

De l'estudi que M. Régné ha fet de la informació de l'any 1300 resulta que durant el regnat de Jaume I el Conqueridor, els senyors de Fitou exerciren llurs drets de jurisdicció sens dificultat fins a la font de Salses; però que son fill Jaume, rey de Mallorca, procurà ab astucia estendre 'l seu senyoriu cap al lloch de Corbeiroles, portant la ratlla divisoria d'abdós regnes un poch més enllà del punt on feya sigles que estava fixada. Ne resultaren, donchs, damnificats el senyor de Fitou y el rey de França, y no obstant d'això, la informació no tingué conseqüencies; la recent usurpació de Jaume de Mallorca subsistí per més de tres centuries, potser fins al tractat dels Pirineus, la frontera de França fou pràcticament o de fet, no en la font y grau de Salses, sinó uns poch kilometres més al Nort. El rey Felip el Bell, no volgué, per un petit troç d'estany, renyir ab el rey de Mallorca-Rosselló, recordantse, sens dubte, de l'auxili y adjutori que aquest havia donat a França en els difícils jorns de la expedició del 1285. De totes maneres deü tenirse molt en consideració per l'historiador que la informació del 1300 fou la primera temptativa seriosa feta per França després del tractat de Corbeil per precisar la frontera ab Catalunya en el punt més estratègich del litoral rossellonès.